

Издавач:

Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву

За издавача:

Проф. др Миленко Пикула

Редакција:

Проф. др Снежана Билбија, проф. др Ратко Дунђеровић, проф. др Горан Јовић, проф. др Милош Ковачевић, проф. др Иван Коларић, проф. др Раде Попадић, проф. др Рајко Куљић, проф. др Бранко Летић, проф. др Симо Нешковић, проф. др Ђуро Тошић, проф. др Миленко Пикула, доц. др Миланка Бабић и проф. др Драган Бараћ

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Милош Ковачевић

Секретар редакције:

Доц. др Миланка Бабић

Технички уредник:

Властимир Пантић

Лектура и коректура:

Мр Сања Куљанин

Мр Вера Ћевриз-Нишић

Превод на енглески:

Мр Марија Летић

Компјутерски слог:

Властимир Пантић

Штампа:

„DIS-Companу“ д.о.о. Пале

Тираж:

250 примјерака

Пале, 2009.

ISSN 1512-5859

УНИВЕРЗИТЕТ У ИСТОЧНОМ САРАЈЕВУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ПАЛЕ

РАДОВИ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
ФИЛОЛОШКЕ НАУКЕ

БРОЈ
11
књига 1

Пале, 2009

Расправе и чланци

Садржај	
<i>Расправе и чланци</i>	5
Жељко Вучковић ГУТЕНБЕРГОВА ЕЛЕГИЈА: КРИЗА КЊИГЕ И ЧИТАЊА У ВРЕМЕНУ ИНТЕРНЕТА	7
Jovana Dimitrijević-Savić DISCOURSE MARKERS, THE LEXICAL FACILITATION OF TRANSVERSION AND COGNITIVE MOTIVATION: SOME EVIDENCE FROM SERBIAN-ENGLISH BILINGUAL SPEECH	21
Бранко Стојановић КРЊЕВИЋЕВА „ПЈЕСАН О ТРОШНОЈ СУДБИНИ”	45
Бранко Брђанин СЦЕНСКИ ТЕКСТ: „КАИН“ ДРАМСКЕ ЊИЖЕВНОСТИ	65
Tatjana Raunović SOCIOLINGVISTIČKI POGLED U SUSEDOVO DVORIŠTE: STAVOVI PREMA JEZIČKIM VARIJETETIMA	77
Милош Ковачевић СТРУКТУРНО СУШТАСТВО ПЈЕСМЕ СРЕТЕНА ВУЈКОВИЋА	101
Миланка Бабић ИМПЕРАТИВ И КОНСТРУКЦИЈЕ СА ДИРЕКТИВНИМ ЗНАЧЕЊЕМ У ДЈЕЛИМА БРАНКА ЋОПИЋА	109
Милан Шипка ПРОМЕНА СЛОВЕНСКИХ ВЛАСТИТИХ ИМЕНА С НЕПОСТОЈАНИМ <i>Е</i> У СРПСКОМ СТАНДАРДНОМ ЈЕЗИКУ	127
Драган Бараћ ИЗГРАДЊЕ СТРУКТУРЕ НАУЧНО-ТЕХНОЛОШКИХ ИНФОРМАЦИЈА (БИБЛИОГРАФСКИХ БАЗА, ЦИТАТНИХ БАЗА, И ИНДЕКСА НАУЧНИХ ЧАСОПИСА) НА УНИВЕРЗИТЕТУ У ИСТОЧНОМ САРАЈЕВУ	145
Слободан Д. Јовановић НАРАСТАЊЕ ВОКАБУЛАРА И ЗНАЧАЈ ЛЕКСИКЕ У УЧЕЊУ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА	157
Горан Максимовић ДВА СКРАЈНУТА ПИСЦА ИЗ ПЈЕСНИЧКЕ ПОРОДИЦЕ ИЛИЋ	171

Бранка Брчало СТВАРАЛАЧКИ ПОСТУПЦИ У НАСТАВИ КЊИЖЕВНОСТИ	179
Мирољуб Јоковић ШУМ ВРЕМЕНА	191
Бранка Јакшић-Провчи ИДЕОЛОГИЈА И ПОРОДИЦА, <i>БЕЛА КАФА И УРНЕБЕСНА ТРАГЕДИЈА</i>	199
Милка Николић ПОРЕДБЕНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ЗНАЧЕЊЕМ НЕЈЕДНАКОСТИ У РОМАНИМА ДОБРИЛА НЕНАДИЋА	211
Драгана Ратковић СЛОЖЕНО-ИЗВЕДЕНИ ПРИДЕВИ СА ИНТЕРФИКСОМ -О/Е- У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	225
Нина Ћеклић СТИЛИСТИЧКИ МАРКИРАНЕ ПРЕДИКАТСКЕ СТРУКТУРЕ У РОМАНУ <i>ПРИЈАТЕЉИ</i> СЛОБОДАНА СЕЛЕНИЋА	237
Милена Ковачевић ЛИК ЈОВАНА БЕЋАРА У ПЈЕСМАМА ТЕШАНА ПОДРУГОВИЋА	251
Ана Стишовић-Миловановић СТВАРАЛАЧКА НАСТАВА КЊИЖЕВНОСТИ У СВЕТЛУ КОГНИТИВНИХ ТЕОРИЈА	261
Vera Vujević STRUCTURAL ELLIPTICAL CONSTRUCTIONS – CONTEXT-INDEPENDENT	271
Tijana Vasiljević-Stokić KULTURA KAO FAKTOR U NASTAVI STRANOG JEZIKA	279
Tanja Petrović MOTIVACIJA KAO FAKTOR U NASTAVI STRANOG JEZIKA	287
Слободан Владушић МАДРИД - ПРОВИНЦИЈАЛНА МЕТРОПОЛА	297
Дарко Ковачевић ПРИПОВЈЕДНИ ПОСТУПЦИ ПОЛА ОСТЕРА У РОМАНИМА „MR. VERTIGO“ И „БРУКЛИНСКА РЕВИЈА ЛУДОСТИ“	307

Михаило Шћепановић ДИЈАЛЕКАТСКА ЛЕКСИКОГРАФИЈА	321
<i>Прикази</i>	335
Бранко Летић КРИТИЧАР БРАНКО СТОЈАНОВИЋ	337
Владан Бартула ХРИШЋАНСКА ЕСТЕТИКА И ТЕОЛОШКА КЊИЖЕВНА ТЕОРИЈА	341
Саша Кнежевић ОГЛЕДИ ЗА УГЛЕДАЊЕ	345
Радославка Сударушић КРАТКА ИСТОРИЈА КЊИГЕ	349
Биљана Самарцић КЊИГЕ ГОРАЖДАНСКЕ ШТАМПАРИЈЕ	353
Драган Бараћ УЗ КЊИГЕ ГОРАЖДАНСКЕ ШТАМПАРИЈЕ	357
Бранко Летић ПРОМОЦИЈА ГОРАЖДАНСКЕ ШТАМПАРИЈЕ	363
Vojislav Maksimović IZMEĐU SNOVIĐENJA, MUČNINA I OZARENJA	367
<i>IN MEMORIAM</i>	375
Владан Бартула АЊИ, С ЉУБАВЉУ	377
Бранко Летић IN MEMORIAM АЊА ЈЕФТИЋ (31. 10. 1980 – 11. 12. 2008)	379
Бранка Брчкало IN MEMORIAM ВУК МИЛАТОВИЋ (1946–2009)	383

UDK 8

РАДОВИ Филозофског факултета /
Универзитет у Источном Сарајеву.
Филозофски факултет; главни и одговорни
уредник Милош Ковачевић.- Пале:
Филозофски факултет, 2009, бр. 11 (Пале:
Dis-Company).- 24 cm

Излази годишње.

ISSN 1512-5859

Број 11: Књ. 1 Филолошке науке.- 386 стр.

Тираж 250.

SOCIOLINGVISTIČKI POGLED U SUSEDOVO DVORIŠTE: STAVOVI PREMA JEZIČKIM VARIJETETIMA¹

Apstrakt: Stavovi prema jeziku spadaju u važne činioce koji oblikuju identitet i ponašanje pojedinca, a i sami bivaju oblikovani kroz društvenu interakciju, što ima poseban značaj u današnjim složenim društvenim okolnostima. U ovom radu predstavljeni su rezultati ispitivanja stavova učenika gimnazija iz 5 gradova u Srbiji prema urbanim varijetetima srpskog jezika, prema drugim jezicima i kulturama - regionalim i evropskim - i prema engleskom kao globalnom jeziku. Rezultati pokazuju razliku između eksplicitno iskazanih i prikrivenih stavova, i ukazuju da bi u obrazovanju mladih razvijanje međukulturnog razumevanja i vrednosti plurikulturizma trebalo da bude jedan od važnih ciljeva.

Ključne reči: stavovi prema jeziku, eksplicitni/prikriveni stavovi, jezički varijeteti, društvena distanca, interkulturalno razumevanje, plurikulturizam

1. Uvod

Način na koji govorimo i svojstva jezika kojim se služimo važan su element u konstruisanju ličnog i društvenog identiteta, ali su i važan činilac koji oblikuje društveno ponašanje, društvene veze, i interakciju između pojedinaca i društvenih grupa. Ovo je možda očiglednije na opštijem nivou 'jezika', ali je jednako važno i na nivou jezičkih varijeteta unutar jednog jezika. Značaj jezičkih i varijetetskih razlika najjasnije se ogleda u činjenici koja je poznata ne samo lingvistima, sociolingvistima i sociolozima jezika, već i laicima – da su prema jezičkim varijetetima ljudi retko potpuno ravnodušni. Većina govornika ima jasne, određene, a često i veoma intenzivno emotivno obojene stavove prema načinu na koji govori neka grupa govornika, uključujući i njihovu sopstvenu.

Budući da objedinjuju i emocionalnu, i kognitivnu i bihevioralnu (akcionu) komponentu, stavovi prema jeziku (*language attitudes*), kao i

¹ Ovde predstavljeno istraživanje urađeno je u okviru projekta br.148024D Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj.

drugi stavovi, predstavljaju kompleksan skup mišljenja, osećanja i reakcija – skup koji u velikoj meri oblikuje identitet pojedinca i grupa, i, što je najznačajnije, u velikoj meri utiče na njihovo društveno ponašanje. Stoga stavovi prema jeziku privlače pažnju brojnih autora u oblasti društvenih nauka, sociolingvistike i primenjene lingvistike još od sredine prošlog veka (Labov 1972; Trudgill 1983; Giles & Coupland 1991; Garret 2001; Garrett, Coupland and Williams 2003; Coupland 2003; Coupland & Bishop 2007; Block 2006, i mnogi drugi). Međutim, uprkos decenijama ispitivanja, još uvek nije u potpunosti rasvetljen kompleksan odnos između stavova i ponašanja, jer stavovi nisu jedini činilac koji oblikuje društveno delanje pojedinca. Ipak, istraživanja pokazuju da su stavovi značajan faktor u društvenim interakcijama, budući da su relativno trajni i stabilni, i da se, jednom ustaljeni, vrlo teško menjaju.

Jedno važno obeležje stavova prema jeziku jeste činjenica da su oni često zasnovani na stereotipima, neretko i na predrasudama (Garret, Coupland & Williams 2003). Ovo potvrđuju rezultati brojnih istraživanja stavova prema regionalnim i socijalnim varijetetima engleskog kao najšire ispitivanog jezika, u sredinama gde engleski jezik jeste prvi/maternji jezik, ali i tamo gde se koristi kao drugi, strani ili dodatni jezik (npr. Cameron 2002; Hiraga 2005; Coupland & Bishop 2007; Paunović, *forthcoming*).

Druga značajna karakteristika stavova prema jeziku koja ukazuje na njihov značaj i ulogu u društvenim relacijama i društvenom ponašanju, jeste činjenica da se otvoreno iskazani, eksplicitni stavovi često razlikuju od prikriivenih, ispoljenih indirektno, kroz jezičku upotrebu i ponašanje u različitim situacijama (Garret, Coupland & Williams 2003).

Dosadašnja istraživanja ne samo engleskog već i drugih jezika jasno su izdvojila dve dimenzije u kojima stavovi prema jeziku ispoljavaju najveći značaj za društvene relacije. Jedna je stepen identifikacije sa jednom društvenom grupom – onom koja govori datim jezikom ili varijetetom, što brojni autori definišu kao dimenziju 'solidarnosti' (*solidarity*) ili 'društvene bliskosti' i privlačnosti (*attractiveness*). Druga se dimenzija tiče stepena društvenog značaja i uticaja koji se pripisuje jednoj društvenoj grupi – onoj koja govori datim jezikom ili varijetetom, što mnogi autori definišu kao dimenziju 'moći' (*power*), 'prestiza' (*prestige*), odnosno 'društvenog statusa' (*status*).

U domenu dimenzije solidarnosti, ispituju se određeni aspekti i manifestacije stepena identifikacije sa datim jezikom ili varijetetom, na primer, kroz stepen iskazane društvene distance, kroz pripisivanje ličnih osobina (*traits*) govornicima samo na osnovu varijeteta kojim se služe, ili pak kroz izbor komunikativnih situacija u kojima govornici biraju da se

služe datim varijetetom (*code switching*), u zavisnosti od niza različitih okolnosti, kao što je stepen formalnosti, stil, registar, društvene relacije između sagovornika i slično. U domenu dimenzije statusa, ispituju se, takođe, aspekti komunikativnog konteksta koji utiču na izbor varijeteta, kao i različiti društveni i komunikativni faktori koji mogu uticati na percepciju datog varijeteta, odnosno stepen društvenog statusa koji mu se pripisuje. Ove dve dimenzije potkrepljene su već u najranijim istraživanjima stavova prema jeziku (Labov 1972; Trudgill 1983; Ferguson 1991), ali i savremenim istraživanjima (npr. Holland McBride 2006; Patrick 2007; McKenzie 2007, 2008), kako u ispitivanju varijeteta unutar jednog, maternjeg jezika, tako i kod govornika stranog jezika.

U oba ova konteksta, za govornike značajnu razliku predstavlja dihotomija 'standardni' – 'nestandardni' ili 'sub-standardni' varijetet. Kako pokazuju brojna empirijska istraživanja, govornici gotovo bez razlike iskazuju intenzivne stavove prema varijetetima koje doživljavaju kao 'standardne', i najčešće ih smatraju društveno poželjnijim u dimenziji statusa i moći, dok prema varijetetima koje doživljavaju kao 'nestandardne', odnosno različite od 'standardnog', iskazuju širok dijapazon različitih stavova, od izuzetno negativnih do izrazito pozitivnih, i to kako u dimenziji prestiža tako i u dimenziji solidarnosti i privlačnosti (up. Paunović 2008b, *forthcoming*). Neretko govornici iskazuju negativne stavove čak i prema sopstvenom varijetetu maternjeg jezika, utoliko negativnije što se varijetet više razlikuje od standardnog jezika (up. Holland McBride 2006, Paunović 2008b). Štaviše, kako pokazuju brojna istraživanja, negativni stavovi prema jezicima ili varijetetima, često obojeni stereotipima i predrasudama, samo su jedan korak od netolerantnih društvenih stavova uopšte, i društvenog ponašanja zasnovanog na diskriminaciji (Coupland 2000; Heller 2003; Dundes & Spence 2007).

Mada zbog njihovog značaja za razumevanje društvenih mehanizama stavovi prema jeziku poslednjih godina predstavljaju polje na kome se intenzivno istražuje i u domenu različitih jezika, maternjih i stranih, i njihovih varijeteta, kada je reč o srpskom jeziku i stavovima srpskih govornika prema različitim varijetetima srpskog jezika, kao i prema drugim jezicima – regionalnim, manjinskim ili stranim – empirijskih istraživanja je veoma malo, naročito onih koja bi bila konceptijski i metodološki usklađena sa sličnim istraživanjima drugih jezika i drugih govornika.

Ali, stavovi prema jeziku danas su izuzetno značajno društveno pitanje u Srbiji, naročito kada se radi o mladim generacijama. Nepotrebno je naglašavati u kojoj se meri danas kulturni i društveni identitet mladih u

Srbiji artikuliše u složenim društvenim okolnostima, a ova se činjenica, svakako, mora jasno ogledati i u njihovim stavovima prema jeziku i kulturi – sopstvenim i 'drugim'. Stoga ispitivanje stavova prema jeziku može da pruži važan uvid u motive koji oblikuju društveno ponašanje mladih generacija, i da pomogne boljem razumevanju mehanizama interakcije različitih društvenih grupa, ne samo kada je jezik u pitanju.

S jedne strane, u Srbiji su još uvek veoma žive stare podele na 'pro-evropski' sever/zapad i 'orijentalni' jug/istok (Said 1978, 1993; Windschuttle 1999; Todorova 1997; Glenny 1999), a regionalni stereotipi utiču i na stavove prema jezičkim varijetetima, jer se društveno isključivanje često zasniva na svojstvima stečenim po geografskoj bliskosti i udaljenosti (Bourdieu 1984), a način govora je jedno od najočiglednijih. Problemi vezani za centralizaciju i regionalizaciju, kako u jezičkom tako i mnogim drugim aspektima društvenog života, samo čine sliku složenijom.

S druge strane, ove relacije se poslednjih decenija menjaju na jedan veoma važan način. Naime, zahvaljujući savremenim tehnologijama, u oblikovanju identiteta mladih sve veću ulogu ima interakcija lokalnog i globalnog (Robertson 1992, 1996, 1999; Block & Cameron 2002; Wellman, Chen & Boase 2002) i kontakt sa drugim jezicima i kulturama, posebno engleskim. Mada 'proboj interneta', kojim se iskazuje broj korisnika kao postotak ukupne populacije, u Srbiji iznosi oko 14% (prema 29% u Bugarskoj, 35% u Hrvatskoj, ili 40% u Crnoj Gori; up. Knežević 2007; [http 1](#); Gajić 2005:118-119), i pokazuje da se još uvek nalazimo sa pogrešne strane u 'digitalnoj podeli' (Chen & Wellman 2004; Kostov 2006), ipak se, imajući u vidu brzinu i trendove promena u ovoj oblasti, kao društveni činilac važan za oblikovanje stavova mladih mora prepoznati i sve veći stepen 'globalizacije' (Robertson 1995; Wellman 2002), naorčito u pogledu jezika i kulture kao oblika društvenog kapitala (Wellman & Quan-Haase 2004; Kayahara & Wellman 2007).

Pa ipak, mada su u popularnoj ili 'narodnoj' lingvistici (*folk linguistics*) predrasude prema pojedinim jezičkim varijetetima u Srbiji dobro poznate, i nemilice eksploatisane u medijima, kroz TV serije, štampane medije i zabavne programe, zapravo nema sistematskog ispitivanja stavova prema jeziku sa sociolingvističkog, sociološkog ili interdisciplinarnog stanovišta, a gotovo su jednako retka i ispitivanja stavova prema različitim kulturama (up. Cvetičanin 2003, 2007, *u pripremi*). Stoga istraživanje koje ovde predstavljamo nastavlja tek započete korake na ovom polju (Vasić 1994; Kovačević 2004, 2005;

Cvetičanin & Paunović 2007; Paunović i Lopičić 2008; Paunović 2007a, b, 2008a, b, *forthcoming*).

2. Istraživanje

Cilj istraživanja bio je ispitati stavove srpskih srednjoškolaca prema 'urbanim' varijetetima srpskog jezika (načinu na koji govore mladi u nekim urbanim centrima Srbije), ali i prema drugim jezicima i kulturama - manjinskim, regionalnim i evropskim. Istraživanje je zasnovano na sledećim pitanjima:

- 1) Kakve stavove mladi iskazuju prema drugačijim varijetetima sopstvenog jezika?
- 2) Da li se eksplicitno iskazani stavovi razlikuju od prikrivenih?
- 3) Kakve stavove imaju prema engleskom kao globalnom jeziku?
- 4) Kakve stavove iskazuju prema kulturama sa kojima povezuju engleski jezik?
- 5) Kakvi su njihovi stavovi prema drugim kulturama uopšte – evropskim i regionalnim ili manjinskim?

2.1. Populacija

Populaciju u našem istraživanju činilo je 209 učenika gimnazija iz pet gradova u Srbiji: Niš (=47), Beograd (=27), Novi Sad (=51), Pirot (=48), Vranje (=36), starosti 16-17 godina; 45,5% učesnika bilo je ženskog, a 54,1% muškog pola, a 94,6% ispitanika srpske nacionalnosti; svi su učili engleski kao obavezan strani jezik tokom školovanja. Ovakva populacija predstavlja prigodan uzorak (*convenience sample*), te rezultati ne pretenduju da budu reprezentativni za čitavu srednjoškolsku populaciju Srbije. Ipak, rezultati bi se mogli smatrati indikativnim za urbanu adolescentsku populaciju u datim regionalnim centrima.

2.2. Metodologija

Ispitivanje je izvršeno u periodu od aprila do juna 2007. godine, u prostorijama gimnazija u 5 gradova u Srbiji²; trajalo je 20-25 minuta, obavljano je u učionici, uz pomoć kompjuterske opreme, uz prisustvo profesora ili pedagoga/psihologa i punu anonimnost ispitanika.

² Veoma smo zahvalni za pomoć direktorima, stručnim službama, profesorima i učenicima: Prve beogradske gimnazije, Gimnazije 'Svetozar Marković' u Novom Sadu, Gimnazije u Pirotu, Gimnazije u Vranju, i Gimnazije 'Stevan Sremac' u Nišu.

U istraživanju je korišćen mešoviti pristup: upitnik kao tehnika direktnog pristupa i skale za merenje stavova. Kroz prvih 7 pitanja u upitniku prikupljeni su socio-demografski podaci (pol, starost, mesto rođenja, mesto stanovanja, nacionalna pripadnost, maternji jezik, strani jezici). Naredna grupa pitanja tražila je da se eksplicitno iskaže stepen slaganja sa određenim izjavama na petostepenim Likertovim skalama (1='da, sasvim'; 5='ne, uopšte'). Nije bilo pitanja otvorenog tipa, ali su ispitanici imali mogućnost da dodaju komentar gde žele. U narednom delu upitnika od ispitanika se tražilo da na modifikovanoj petostepenoj Bogardusovoj skali (1='izuzetno mi je bliska' do 5='uopšte mi nije bliska') procene 10 kultura. Lista je obuhvatala kako 'velike' evropske kulture, tako i regionalne i manjinske kulture u Srbiji. Konačno, ispitanici su procenjivali 5 uzoraka govora (60"-90") sa izraženim regionalnim karakteristikama (2 govornika muškog, 3 ženskog pola; 20-30 god.). U ovom delu istraživanja nisu korišćene semantičke skale diferenciranosti sa svojstvima (*traits*) koja bi govornike opisivala u smislu statusa ili solidarnosti, već takođe delimično modifikovana petostepena Bogardusova skala (Marshall, 1998:611).³

Zbog nedostatka sličnih istraživanja, izbor varijeteta zasnovan je na popularnim uverenjima i narodno-lingvističkim predstavama o 'južnjačkom' (Vranje, Novi Pazar), 'istočnom' (Niš, Pirot), 'vojvođanskom' (Novi Sad) i 'beogradskom' govoru⁴. I mada se može reći da smo kroz selekciju varijeteta i formulaciju istraživačkih pitanja zapravo formulisali i izvesne hipoteze o varijetetima, ovo istraživanje smatramo eksplorativnim.

Stoga se može reći da se instrument koji smo koristili sastojao od četiri dela, usmerena na sledeće teme: 1) varijetet maternjeg jezika ispitanika – stavove prema sopstvenom varijetetu, naročito u pogledu osećaja identiteta i ponosa (*pride*), dimenzije definisane u ranijim istraživanjima (npr. Holland McBride 2006), i osećaja društvene prihvaćenosti ili odbačenosti zbog maternjeg varijeteta; 2) stavove prema različitim varijetetima maternjeg jezika uopšteno i konkretno; 3) stavove prema engleskom kao svetskom jeziku i stavove prema globalizaciji engleskog jezika i uticaju na maternji jezik i kulturu.

Kvantitativna analiza podataka dobijenih na osnovu upitnika obuhvatala je standardnu deskriptivnu statistiku (frekvencije, mere

³ Upitnik i detalji o korišćenoj metodologiji mogu se dobiti od autora, tpaunovic@gmail.com.

⁴ U ovo ispitivanje nismo uključili predstavnike centralne i zapadne Srbije jer smo uvereni da stavovi prema tim varijetetima zahtevaju posebno ispitivanje.

centralne tendencije i varijabilnosti), poređenje grupa u pogledu različitih varijabli, ispitivanje korelacija i jednofaktorsku univarijantnu analizu varijanse za nezavisne uzorke (ANOVA). Izvršena je i analiza pouzdanosti upitnika po alfa modelu, i u celini, i za grupe povezanih pitanja (*Reliability Analysis Scale Alpha*) i utvrđen Kronbahov alfa koeficijent (*Cronbach's Alpha*). Čitav upitnik ima $\alpha=0.664$, što smatramo dobrim koeficijentom pouzdanosti s obzirom na širok zahvat ispitivanja⁵. Analiza je obavljena pomoću programa za statističku obradu podataka SPSS (v. 13).

2.3. Rezultati i diskusija

Eksplicitno iskazani stavovi prema varijetetima u čitavoj populaciji izuzetno su pozitivni, i čini se da ukazuju na visok stepen tolerancije, odnosno, da ispitanici ne vide različit način govora kao osnov za društveno isključivanje (v. Tabelu 1). Međutim, već inicijalna analiza rezultata ukazuje na izvesnu diskrepancu između stavova iskazanih na različitom nivou. S jedne strane, 83.4% ispitanika smatra 'dobar izgovor' značajnim (1. *Da li je važno imati dobar izgovor?*), ali s druge strane, 75% ispitanika negira da su imali iskustva sa jezičkom diskriminacijom (2. *Da li si se ikada osećao/osećala diskriminisan ili inferioran zbog svog naglasak?*), i iskazuje toleranciju prema različitim varijetetima (3. *Da li ti smeta kad razgovaraš sa nekim ko ima tebi stran naglasak?:* 54% negativnih odgovora, 33% 'ponekad'). Vrlo pozitivan stav prema svom varijetetu iskazuje preko 50% ispitanika (4. *Da li bi bio ponosan i zadovoljan da te prepoznaju po naglasaku kao Nišliju, Novosađanina....?*), u skladu sa spomenutim zapažanjima u ranijim istraživanjima (npr. Holland McBride 2006).

⁵ Ovo se može objasniti ako se pogleda pouzdanost pojedinih grupa pitanja: za ocenjivanje govornih predstavnika $\alpha=0.873$, a preko 0.86 za svaki pojedinačni ajtem; za ispitivanje stavova prema različitim kulturama $\alpha=0.753$ (preko 0.72 za svaki ajtem); za pitanja koja se tiču engleskog kao svetskog jezika $\alpha=0.564$; za pitanja koja traže eksplicitne stavove prema svetskom engleskom jeziku $\alpha=0.462$, i veoma nizak koeficijent $\alpha=0.321$ za pitanja koja traže eksplicitne stavove prema srpskim varijetetima. Budući da je ukupna korelacija (*corrected item total correlation*) za svega dva ajtema negativna ili niža od 0.15, niske alfa koeficijente kod pitanja koja se bave eksplicitnim stavovima ne smatramo nedostatkom upitnika, već ih tumačimo kao značajne, o čemu će biti reči u diskusiji.

Tabela 1. Otvoreno iskazani stavovi cele populacije prema varijetetima srpskog jezika

Pitanje broj:	1		2		3		4	
	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent
da	92	44.9	13	6.4	16	7.8	78	37.9
uglavnom da	79	38.5	5	2.5	11	5.3	28	13.6
samo ponekad	21	10.2	33	16.2	68	33.0	41	19.9
uglavnom ne	6	2.9	49	24.0	49	23.8	25	12.1
ne	7	3.4	104	51.0	62	30.1	34	16.5
Total	205	100.0	204	100.0	206	100.0	206	100.0
nema podataka	4		5		3		3	
Total	209		209		209		209	

Statistički značajne razlike između različitih gradova (ANOVA) nisu utvrđene kod pitanja br. 1, ali jesu kod pitanja br. 2, gde niže srednje vrednosti za ispitanike iz Pirota i Vranja (3.66 i 3.88), ukazuju na veći osećaj diskriminisanosti zbog svog akcenta; otuda i značajne razlike $p=.000$ Novi Sad–Pirot, do $p=.044$ Pirot–Niš. Kod pitanja br. 3, srednje vrednosti svih grupa kreću se u malom rasponu, te nema statistički značajnih razlika između grupa. Srednje vrednosti za pitanje broj 4 uglavnom su na pozitivnom kraju skale, od 2.12 za novosadske ispitanike, koji se u većoj meri ponose sopstvenim varijetetom, do 3.00 za ispitanike iz Vranja, koji su neutralni, te otuda i značajne razlike između ispitanika iz Novog Sada i Vranja ($p=.007$) i Pirota ($p=0.33$).

S druge strane, pri ispitivanju prikrivenih stavova⁶, ispitanici su iskazali značajan stepen distance prema svim varijetetima: ukupno 93% ispitanika izjavilo je da im smeta bar neki varijetet, u bar nekoj socijalnoj relaciji, dok je svega 7% ispitanika iskazalo potpunu toleranciju prema svim varijetetima. Kako se može videti iz Tabele 2, veći stepen distance iskazan je za sve varijetete u bliskim relacijama (partner, prijatelj), a manji stepen distance u manje bliskim relacijama (sused, sugrađanin), što se vidi po frekvencijama i centralnoj tendenciji u svakoj koloni.

⁶ Neki od rezultata istraživanja koji se tiču ocene kultura i uzorka govornih predstavnika varijeteta prikazani su u Cvetičanin i Paunović 2007, i Cvetičanin, *u pripremi*).

Tabela 2. Iskazana mera socijalne bliskosti/distance za pet govornih predstavnika varijeteta; mere centralne tendencije i varijabilnost, i frekvencije odgovora u celoj populaciji

Da li bi vam smetalo da ovako govori vaš momak / devojka...	beogradski	novosadski	pirotski	vranjanski	novopazarski
Mean	1.5176	1.4020	1.5779	1.3065	1.1960
Std. Deviation	.50095	.49154	.49514	.46222	.39795
Skewness	-.071	.403	-.318	.846	1.543
Kurtosis	-2.015	-1.857	-1.918	-1.298	.386
%	da= 48 ne=52	da=60 ne=40	da=42 ne=58	da=69 ne=31	da=80 ne=20
najbolji prijatelj/prijateljica...					
Mean	1.6432	1.4975	1.6633	1.4171	1.2663
Std. Deviation	.48026	.50125	.47377	.49432	.44315
Skewness	-.602	.010	-.696	.339	1.065
Kurtosis	-1.654	-2.020	-1.530	-1.904	-.874
%	da= 36 ne=64	da= 50 ne=50	da=34 ne=66	da=58 ne=42	da=73 ne=27
vaš drug iz škole					
Mean	1.8291	1.6884	1.7789	1.6332	1.4573
Std. Deviation	.37733	.46430	.41604	.48316	.49943
Skewness	-1.762	-.820	-1.354	-.557	.173
Kurtosis	1.117	-1.341	-.168	-1.707	-1.990
%	da=17 ne=83	da=31 ne=69	da=22 ne=78	da=37 ne=63	da=54 ne=46
vaš komšija					
Mean	1.8090	1.7136	1.8744	1.7186	1.4975
Std. Deviation	.39404	.45323	.33227	.45082	.50125
Skewness	-1.585	-.952	-2.276	-.980	.010
Kurtosis	.516	-1.105	3.214	-1.051	-2.020
%	da=19 ne=81	da=29 ne=71	da=13 ne=87	da=28 ne=72	da=50 n=50
Stanovnik vašeg grada					
Mean	1.8543	1.7638	1.8995	1.7739	1.5980
Std. Deviation	.35372	.42581	.30143	.41938	.49154
Skewness	-2.023	-1.252	-2.678	-1.319	-.403
Kurtosis	2.115	-.438	5.222	-.262	-1.857
%	da= 15 ne=85	da=24 ne=76	da=10 ne=90	da=23 ne=77	da=40 ne=60

Neki varijeteti sistematski su ocenjeni nepovoljnije od drugih kroz različite socijalne relacije, što je očigledno na osnovu poređenja srednjih vrednosti i frekvencija u svakom redu tabele 2. U svim socijalnim relacijama, najnepovoljnije je procenjen novopazarski varijetet, u većini relacija sledi govorni predstavnik iz Vranja, dok je, suprotno popularnim očekivanjima, govorni predstavnik iz Pirota u bliskim i udaljenijim relacijama ocenjen povoljnije no beogradski.

I ocena novosadskog govornika predstavljala je iznenađenje, jer se razlikuje od popularnog uverenja da je severni varijetet najprestižniji. Zanimljivu indikaciju daju i mere varijabilnosti, koje pokazuju da su iskazani stavovi populacije u celini bili prilično ujednačeni za sve varijetete u svim relacijama, osim za novopazarski, gde je standardna devijacija najniža za najbliskije relacije, ali najviša za udaljenije relacije.

2.3.1 Stavovi prema pojedinačnim varijetetima

Kako pokazuju rezultati, u ispitanoj populaciji govornici iz Vranja i Novog Pazara ocenjeni su najnepovoljnije, novopazarski varijetet u svim relacijama. Oba ova varijeteta u istraživanju su predstavljala opštiju kategoriju 'južnjačkog' načina govora.

Tabela 3 prikazuje postotak ukupne populacije koji je negativno ocenio svaki varijetet, a Tabela 4 rangira varijetete po stepenu iskazane socijalne distance.

Tabela 3. Procenat ispitanika ukupne populacije koji su iskazali socijalnu distancu prema govornim predstavnicima 5 varijeteta, prikazan za grupe ispitanika po gradovima

deo ukupne populacije koji je iskazao NEGATIVAN stav prema:	u svim relacijama	u najbližim relacijama	u najmanje bliskim relacijama
govorniku iz BEOGRADA	8,13%	32,05%	9,57%
ispitanici iz Beograda	0,48%	2,87%	0,48%
Novog Sada	1,44%	9,09%	1,91%
Niša	1,44%	12,92%	1,44%
Pirota	/	1,91%	0,96%
Vranja	4,78%	5,26%	4,78%
govorniku iz NOVOG SADA	14,35%	44,02%	15,79%
ispitanici iz Beograda	0,96%	5,26%	0,96%
Novog Sada	3,83%	11,48%	4,78%
Niša	3,83%	15,31%	3,83%
Pirota	2,39%	8,61%	2,87%
Vranja	3,35%	3,35%	3,35%
govorniku iz PIROTA	6,70%	27,27%	7,18%
ispitanici iz Beograda	0,48%	2,87%	0,48%
Novog Sada	0,96%	4,31%	0,96%
Niša	1,46%	5,26%	1,46%
Pirota	/	7,18%	/
Vranja	3,83%	7,66%	4,31%
govorniku iz VRANJA	16,27%	51,20%	17,70%
ispitanici iz Beograda	1,44%	2,87%	1,44%
Novog Sada	3,83%	13,86%	4,31%
Niša	4,78%	20,10%	5,26%
Pirota	2,87%	10,05%	3,35%
Vranja	3,35%	4,31%	3,35%
govorniku iz NOVOG PAZARA	31,10%	66,51%	34,93%
ispitanici iz Beograda	2,87%	6,70%	4,31%
Novog Sada	10,05%	13,86%	10,53%
Niša	6,70%	20,10 %	8,13%
Pirota	6,22%	16,27%	6,22%
Vranja	5,26%	9,57%	5,74%

Poređenja srednjih vrednosti i značajnosti razlika (*T tests*, ANOVA), u kojoj su procene varijeteta tretirane kao zavisna varijabla a grad kao nezavisna, pokazala je neke statistički značajne razlike između grupa, ali zbog ograničenog prostora ukazaćemo samo na one koje se tiču novopazarskog varijeteta. Statistički značajne razlike javljaju se kod najbližih socijalnih relacija (partner $p=.002$, prijatelj $p=.045$), i to između ispitanika iz Beograda i Pirota ($p=.006$), Vranja i Beograda ($p=.003$), Beograda i Niša ($p=.000$), Novog Sada i Niša ($p=.013$).

Tabela 4. Govorni predstavnici varijeteta rangirani po stepenu iskazane socijalne distance u domenu bliskih relacija (partner, najbolji prijatelj) i ne tako bliskih relacija (sused, sugrađanin)

socijalna distanca iskazana prema GOVORNOM PREDSTAVNIKU IZ:	u svim relacijama	u najbližim relacijama	u najmanje bliskim relacijama
Novog Pazara	31,10%	66,51%,	34,93%,
Vranja	16,27%	51,20%	17,70%
Novog Sada	14,35%	44,02%	15,79%
Beograda	8,13%	32,05%	9,57%
Pirota	6,70%	27,27%	7,18%

U Tabeli 5. sumirane su razlike između ispitanika iz različitih gradova u pogledu iskazanog stepena distance. Najmanji stepen tolerancije u bliskim relacijama iskazali su ispitanici iz Niša. Sledi Novi Sad, sa dvostruko većim stepenom iskazane distance u bliskim relacijama, ali i najvišim stepenom distance u drugim relacijama, te Vranje, gde stepen distance ne zavisi od vrste relacija. Ispitanici iz Pirota iskazivali su tolerantnije stavove i veći stepen prihvatanja, najmanji u domenu bliskih relacija. Najtolerantniji su ispitanici iz Beograda, čak i u najbližim društvenim relacijama.

Tabela 5. Grupe ispitanika iz različitih gradova rangirane po (opadajućem) stepenu iskazane socijalne distance prema varijetetima

postotak populacije koji je iskazao NEGATIVAN stav	u svim relacijama	u najbližim relacijama	u najmanje bliskim relacijama
ispitanici iz Niša	18.21%	73.69%	20.12%
ispitanici iz Novog Sada	20.11%	52.60%	22.49%
ispitanici iz Vranja	20.57%	30.15%	21.53%
ispitanici iz Pirota	11.48%	44.02%	13.40%
ispitanici iz Beograda	6.23%	20.57%	7.67%

2.3.2 Stavovi prema kulturama

U ukupnoj populaciji, iskazan je prilično nizak stepen bliskosti sa ponuđenim kulturama. Tabela 6 prikazuje frekvencije odgovora, a tabela 7 poređenje srednjih vrednosti po grupama ispitanika iz različitih gradova (1=max).

Tabela 6. Procena bliskosti različitih kultura: frekvencije odgovora u celoj populaciji

	RUSKA		ENGLESKA		NEMAČKA		FRANCUSKA		BUGARSKA	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
izuzetno	31	15.5%	27	13.3%	6	2.9%	10	5.0%	15	7.5%
bliska	70	35.0%	75	36.9%	25	12.1%	47	23.3%	29	14.5%
neutralno	41	20.5%	47	23.2%	77	37.4%	63	31.2%	66	33.0%
ne bliska	28	14.0%	27	13.3%	37	18.0%	38	18.8%	34	17.0%
nimalo	30	15.0%	27	13.3%	61	29.6%	44	21.8%	56	28.0%
	ROMSKA		TURSKA		MAKEDONSKA		ALBANSKA		MAĐARSKA	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
izuzetno	12	5.9%	8	4.0%	18	9.0%	5	2.5%	5	2.5%
bliska	17	8.4%	23	11.4%	70	35.0%	7	3.4%	19	9.3%
neutralno	38	18.7%	44	21.9%	46	23.0%	25	12.3%	58	28.4%
ne bliska	38	18.7%	49	24.4%	27	13.5%	15	7.4%	38	18.6%
nimalo	97	47.8%	77	38.3%	39	19.5%	152	74.5%	84	41.2%

'Velike' evropske kulture ocenjene su nešto povoljnije od regionalnih i manjinskih, naročito engleska (2.76) i ruska (2.78), ali srednje vrednosti kreću se oko neutralnog podeoka skale, te ukupna iskazana osećanja nisu osobito pozitivna.

Prema regionalnim i manjinskim kulturama iskazan je generalno veliki stepen distance: najbliža ispitanicima je makedonska kultura (mean=3.00), a najveća distanca iskazana je prema albanskoj kulturi (mean=4.48), i ukupno i u svakoj pojedinačnoj grupi.

Tabela 7. Procena bliskosti različitih kultura: srednje vrednosti po grupama/gradovima

MEANS	rus.	engl.	nem.	franc.	bug.	romska	turska	maked.	alb.	mad.
Pirot 3.24	2.78	2.74	3.57	2.91	2.38	3.41	3.53	2.78	4.38	3.96
Vranje 3.96	3.47	3.24	4.03	3.62	4.18	4.41	4.36	3.29	4.51	4.46
Niš 3.41	2.49	2.53	3.47	3.24	3.38	4.35	3.53	2.71	4.60	3.76
N. Sad 3.64	2.74	2.84	3.64	3.68	3.78	4.14	4.14	3.13	4.54	3.74
Beograd 3.26	2.52	2.48	3.19	2.89	3.74	3.41	3.50	3.22	4.30	3.37
TOTAL	2.78	2.76	3.59	3.29	3.44	3.97	3.82	3.00	4.48	3.87

Među ispitanicima iz različitih gradova postoje velike razlike. Najtolerantniji stav prema drugim kulturama uopšte iskazali su ispitanici iz Pirot (prosečna srednja vrednost 3.24); slede ispitanici iz Beograda (3.26), Niša (3.41) i Novog Sada (3.64), a najnegativniji stav imali su ispitanici iz Vranja (3.96). Utvrđene su statistički značajne razlike između grupa (ANOVA) koje zbog nedostatka prostora nećemo prikazati.

2.3.3. Stavovi prema engleskom jeziku i kulturama

Prema statusu izgovora u engleskom jeziku ispitanici imaju pozitivan stav (78,1% na pozitivnoj strani skale od 1=da do 5=ne; mean=1.96). Tabela 8 sumira rezultate za ovu grupu pitanja, za gradove pojedinačno i ukupnu populaciju (*Total*). Većini ispitanika ne smeta 'strani naglasak' (72.0%, mean=4.07) i ne veruju da on može biti osnov za diskriminaciju (69,9%, mean=3.90), te bi bili ponosni da ih prepoznaju po srpskom akcentu u engleskom (55%, mean=2.50), kako pokazuju kolone 1, 2, i 3 u tabeli 8. Da je engleski jezik danas potreban svima u svetu veruje 95% ispitanika (kolona 4), a da je to dobro smatra njih 86,4%. S druge strane, oni takođe veruju da engleski potiskuje druge jezike (kolona 5, 62.8%; mean=2.37), mada takav uticaj u sopstvenom ličnom iskustvu negira njih 72.4% (kolona 7).

Tabela 8. Poređenje srednjih vrednosti u grupama za pitanja o engleskom jeziku i kulturi

MEANS	Pitanja o engleskom jeziku								o kulturama		
	1.	2.	3.	4	5	6	7	8	9	10	11
Pirot	3.94	3.48	2.33	1.24	1.89	1.98	2.87	1.23	2.89	2.96	2.26
Vranje	4.53	4.67	2.53	1.63	3.60	2.46	3.36	1.42	3.75	2.81	3.17
Niš	4.00	3.98	2.90	1.22	2.19	1.98	3.04	1.30	3.06	2.79	2.62
N. Sad	3.83	3.90	2.43	1.53	2.26	2.06	3.08	1.26	2.84	3.34	2.96
Beograd	4.31	3.40	2.17	1.40	2.08	1.92	2.79	1.48	2.96	2.78	2.24
TOTAL	4.07	3.90	2.50	1.40	2.37	2.07	3.04	1.32	3.07	2.97	2.67

Uticaj engleskog jezika na lokalne jezike (kolona 6) 34.3% ispitanika doživljava kao loš ('kvari ih'), ali 24.9% kao pozitivan ('obogaćuje ih'), dok čak 40.4% ispitanika ne misli da engleski ima uticaja na pojedinačne jezike. Značajno je da čak 92.2% ispitanika (mean=1.31) veruje da treba 'čuvati srpski jezik od stranih uticaja' (kolona 8), ali nisu mogli da navedu kako to treba činiti. Analizom varijanse utvrđene su statistički značajne razlike između ispitanika iz različitih gradova, od $p=.000$ do $p=.044$, osim kod pitanja 3 i 7, ali se njima ovde ne možemo detaljnije pozabaviti.

Za razliku od uticaja engleskog jezika, koga su svesni, mišljenja ispitanika o tome da li sve šira upotreba engleskog jezika znači da se polako gube druge kulture podeljena su: po 39.6% i na pozitivnoj i na negativnoj polovini skale, dok njih 20.8% smatra da se to dešava, ali ne značajno (kolona 9). Na pitanje da li je važno poznavati kulture engleskih govornih područja, 45.8% ispitanika odgovorilo je 'možda, malo', 29.5% da jeste a 24.6% da nije (kol.10). Da su kroz učenje engleskog jezika upoznali ove kulture (kol.11) smatra 49.5% ispitanika, u nekoj meri 29.4%. Statistički značajne razlike između grupa utvrđene su samo za pitanja u koloni 9 ($p=.026$) i 11 ($p=.001$).

3. Interpretacija rezultata i zaključak

Kada se razmotre na osnovu pitanja od kojih smo pošli u istraživanju, rezultati pokazuju sledeće.

1) Ispitanici su iskazali visok stepen distance prema varijetetima srpskog jezika, posebno u bliskim društvenim relacijama. U nekim gradovima, posebno u Beogradu, a i Pirotu, utvrđen je tolerantniji stav; u nekim sredinama negativan stav je ograničen na bliske socijalne relacije (Niš, Novi Sad), ali je u nekim sredinama negativan za sve relacije (Vranje). Popularno uverenje da su 'južnjački' načini govora nepoželjni je potvrđeno, jer su ovi varijeteti (novopazarski, vranjanski) nepovoljno

ocenjeni kod svih grupa ispitanika. Neočekivano je relativno nepovoljno rangiranje 'severnjačkog' novosadskog varijeteta, i najpozitivniji stav prema pirotskom varijetetu.

2) Svojih negativnih stavova prema varijetetima ispitanici ili nisu svesni, ili ne žele da ih iskažu, te postoji velika razlika između prikrivenih (negativnih) i eksplicitnih (pozitivnih) stavova. Ispitanici su svesni društveno poželjnih, politički korektnih vrednosti tolerancije, plurilingvizma i plurikulturizma, ali se njima ne rukovode u konkretnim izborima koje prave u društvenom ponašanju i relacijama.

3) Prema engleskom jeziku ispitanici su iskazali pozitivan stav, ali prema njegovom globalnom širenju i uticaju imaju ambivalentna osećanja, jer veruju da ugrožava lokalne jezike. I mada nisu u punoj meri svesni stepena uticaja engleskog na sopstvenu upotrebu maternjeg jezika, oni veruju da ga treba 'štititi'. Pozitivan stav prema 'pravilnom izgovoru' i eksplicitno iskazan tolerantan stav prema 'stranom naglasku' stoje u suprotnosti, pa se može reći da je i ovde utvrđena razlika između opštih, apstraktnih uverenja o jezičkoj normi i stavova na nivou jezičke upotrebe.

4) Čini se da ispitanici ne identifikuju engleski jezik sa kulturama engleskih govornih područja, potpuno u skladu sa danas široko prihvaćenim shvatanjem da je engleski prerastao u globalni jezik bez definisanog 'kulturnog' sadržaja. Ovakvi stavovi ogledaju se u mahom pozitivnim ali prilično neentuzijastičnim stavovima prema kulturama engleskog govornog područja, koje ispitanici smatraju da dovoljno dobro poznaju, ali da to nije osobito značajno.

5) Konačno, kada se radi o stavovima prema drugim kulturama uopšte, ispitanici su iskazali veoma mali stepen bliskosti sa svim kulturama drugačijim od sopstvene, što smatramo veoma zabrinjavajućim rezultatom. 'Velike' evropske kulture ocenjene su najpovoljnije, naročito engleska i ruska, ali ukupna iskazana osećanja uglavnom su neutralna, ne pozitivna.

Veoma visok stepen distance iskazan je prema regionalnim i manjinskim kulturama, naročito prema albanskoj, koju su ispitanici verovatno sagledavali u aktuelnom političkom kontekstu. Međutim, gotovo jednako nepovoljno ocenjene su i danas 'politički neutralne' kulture - romska, turska, bugarska (osim u Pirotu, kome je geografski bliska). Valja napomenuti da su u našoj sredini ispitivanja socijalne distance prema manjinskim grupama, naročito Romima, ali i Mađarima i Muslimanima, znatno brojnija od sociolingvističkih ispitivanja (up. Đorđević 2001; Đurović 2002; Jakšić 2002; Miladinović 2008), mada se, kako ističe Jugović (2007:36), "negativna društvena etiketa" prema marginalizovanim društvenim grupama "lako prepoznaje i po jeziku i

jezičkim izrazima koji se upotrebljavaju u svakodnevnoj komunikaciji". Ova istraživanja, kako u sociološkom tako i u psihološkom istraživačkom kontekstu, uglavnom pokazuju visok stepen socijalne i etničke distance prema manjinskim grupama, naročito Romima (up. Miladinović 2008; Radenović i Turza 2007), do potpune marginalizacije (Jugović 2007), dok pripadnici manjinskih grupa sami često iskazuju manji stepen distance prema većinskim grupama (Arsenović-Pavlović i dr. 2003).

Što je još važnije, čak i deca u veoma ranom uzrastu često iskazuju negativne stavove i etničku distancu (Mihić i Mihić-Lisul 2003), a kod različitih grupa ispitanika potvrđuje se da se iskazana distanca povećava sa stepenom bliskosti odnosa (up. Arsenović-Pavlović i dr. 2003). I naši rezultati upućuju na sličan zaključak u ovom domenu, što govori da mladi možda prepoznaju vrednosti interkulturene tolerancije i uvažavanja kao koncepte koji bi trebalo da budu društveno poželjni, ali to nisu principi koji opredeljuju njihovo ponašanje i izbore u konkretnim situacijama (up. Bugarski 2004, 2007; Paunović 2007b, 2008b).

U svim ovim aspektima, rezultati našeg ispitivanja u skladu su sa nalazima mnogih istraživanja za druge jezike (Cameron 2002; Garret, Coupland & Williams 2003; Hiraga 2005; Holland McBride 2006; Coupland & Bishop 2007; McKenzie 2008), i pokazuju da na stavove prema jezicima i kulturama velikog uticaja imaju predrasude, stereotipi, viđenje socijalnog statusa, ali i najšire društveno-političke okolnosti.

Stoga bi, svakako, u obrazovanju mladih, jedan od važnih ciljeva morao da bude razvijanje svesti o značaju i prednostima plurilingvizma i plurikulturizma, te razvijanje pozitivnih stavova prema 'drugačijem' jeziku i kulturi, uključujući tu i varijetete maternjeg jezika, ali i manjinske i regionalne jezike i kulture.

4. Ograničenja i dalja istraživanja

Mada relativno malog obima po broju ispitanika i varijeteta, ovo istraživanje ukazalo je na veliki značaj daljih istraživanja u ovoj oblasti. Pri tom je najznačajnije, kako ističe i Mur (Moore 2006), pozivajući se na ranije zaključke Ferta i Vagnera (Firth & Wagner 1997), usredsrediti se ne samo na apstraktan pojam jednog 'jezika', već na sasvim konkretne i jasno definisane jezičke i društvene grupe ili 'zajednice' (*communities of practice*), kako bismo u punoj meri uvažili složenost 'sociolingvističkog, pragmatškog i kulturnog konteksta u kome ljudi koriste svoje jezike'. Drugim rečima, treba ispitivati ne samo 'spoljašnje manifestacije', već i

'interakcijski prostor' u kome govornici aktivno definišu i oblikuju svoje društveno ponašanje (Moore 2006).

Svakako, ovako kompleksna istraživanja zahtevaju i kritički (Pennycook 2004) i interdisciplinarni pristup, ili, kako to formuliše Anderson (Anderson 2007:193), 'istraživanje kroz različite teorijske paradigme' (*research across paradigms*), kako bismo mogli da razumemo koji ključni elementi komunikativne situacije, kako jezički tako i društveni, iskazuju ili pak izazivaju jezičko 'profilisanje', u smislu pozitivnih odnosno negativnih stavova, sve do diskriminacije.

U daljim istraživanjima stavova srpskih govornika prema varijetetima srpskog jezika, ali i prema drugim jezicima i kulturama, svakako bi bilo neophodno primeniti širi dijapazon metoda i tehnika, kako kvantitativnih tako i kvalitativnih i etnografskih (Garret 2001; Piller 2002), i konkretnije socio-fonetskih (Hay & Drager 2007). Takođe, neophodno je i detaljno lingvističko i sociolingvističko ispitivanje savremenih urbanih varijeteta srpskog jezika, a u ispitivanje stavova trebalo bi uključiti više varijeteta, uz uzorke iz ruralnih, a ne samo urbanih oblasti, kao i ispitanike iz više različitih regiona.

Svakako, bilo bi značajno ispitati i faktore koji najviše utiču na stvaranje stavova prema jeziku i kulturama, odnosno, pozabaviti se 'jezičko-ideološkom' dimenzijom (Blommaert 2003:608) da bi se otkrilo šta jezički varijeteti i druge kulture 'znače za konkretne ljude i šta predstavljaju u njihovom životu'.

Konačno, institucije koje u Srbiji kreiraju i sprovode politiku u obrazovanju, kulturi i javnom životu mogu da nađu dragocene putokaze upravo u ispitivanju sociolingvističkog konteksta konstrukcije identiteta i stavova prema jeziku i kulturi .

Literatura

- Anderson, Kate T. 2007. Constructing "otherness": Ideologies and differentiating speech style. *International Journal of Applied Linguistics*, Vol. 17, issue 2: 178-197.
- Arsenović-Pavlović Marina, Nebojša Petrović, Nataša Buha i Zorana Jolić. 2003. Razvijanje socijalne bliskosti sa decom (Roma) kroz akciona istraživanja socijalne distance između 'istraživača' i dece, i same dece. *Beogradska defektološka škola*, 2003, br. 1-2: 187-206.
- Block, David. 2006. Identity in applied linguistics: Where are we? In T. Omoniyi & G. White eds., *The sociolinguistics of identity*, 34-49. London: Continuum.

- Block, David and Deborah Cameron Eds. 2002. *Globalization and language teaching*. London and New York: Routledge.
- Blommaert, Jan. 2003. Commentary: A sociolinguistics of globalization. *Journal of Sociolinguistics* 7(4):607-623.
- Bourdieu, Pierre. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bugarški, Ranko. 2004. Engleski kao dodatni jezik. *Philologia*, br. 2: 7-12. Beograd: UG Philologija.
- Bugarški, Ranko. 2007. What English means to us. U *Zbornik radova Anglistika danas, Interkatedarska konferencija Departmana za anglistiku*, 11-19. Niš: Filozofski fakultet.
- Cameron, Deborah 2002. Language: It's not just cricket. *Critical Quarterly*, Vol. 44, No 2: 69-72(4).
- Chen, Wenhong and Barry Wellman. 2004. The Global Digital Divide – Within and Between Countries. Charting Digital Divides. *IT & Society*, Vol. 1, issue 7, Spring/Summer 2004: 39-45. Retrieved Septemb. 2007 from <http://www.ITandSociety.org>.
- Coupland, Nikolas. 2000. Sociolinguistic prevarication about 'standard English'. *Journal of Sociolinguistics* 4/4: 622-634.
- Coupland, Nikolas. 2003. Introduction: Sociolinguistics and globalisation. *Journal of Sociolinguistics* 7/4:465-472.
- Coupland, Nikolas and Hywel Bishop. 2007. Ideologised values of British Accents. *Journal of Sociolinguistics* 11/1:74-93.
- Cvetičanin, Predrag. 2003. *Kulturne potrebe, navike i ukus građana Srbije*. Niš:Odbor za građansku inicijativu i Pro Helvetia.
- Cvetičanin, Predrag. 2007. *Kulturne potrebe, navike i ukus građana Srbije i Makedonije*. Niš: Odbor za građansku inicijativu i European Cultural Foundation.
- Cvetičanin, Predrag (u pripremi) *Ratovi na simboličkim granicama*. Prijavljena doktorska teza na Univerzitetu u Beogradu, u izradi.
- Cvetičanin, Predrag and Tatjana Paunović. 2007. How would you say in in Serbian, Professor Higgins? Paper presented at the *8th European Sociological Association Conference, Conflict, Citizenship and Civil Society, September 3.-6. 2007*. Glasgow, UK. Conference program available at: <http://www.esa8thconference.com/fileuploads/ESAProgrammeBook.pdf>.
- Dundes, Lauren and Bill Spence. 2007. "If ida known": The speaker versus the speech in judging black dialect; *Teaching Sociology*. *ProQuest Education Journals*, Jan 2007; 35, 1: 85-98.

- Dorđević, Dragoljub. 2001. Romi, naše komšije. *Facta universitatis - series: Philosophy and Sociology*, vol. 2, br. 8: 409-431.
- Đurović, Bogdan. 2002. Socijalna i etnička distanca prema Romima u Srbiji. *Facta universitatis - series: Philosophy, Sociology and Psychology*, vol. 2, br. 9: 667-681.
- Ferguson, Charles A. 1991. Epilogue: Diglossia revisited. *Southwest Journal of Linguistics* 10(1): 214-234.
- Firth, Alan and Johannes Wagner. 1997. On Discourse, Communication, and (Some) Fundamental Concepts in SLA Research. *The Modern Language Journal* 81: 285-300. Republication 2007 in *The Modern Language Journal* 91, Focus Issue 2007: 757-772.
- Gajić, Branislava. 2005. Sajtovi o Srbiji na engleskom jeziku - naša prezentacija svetu. *Filozofija i društvo*, 28:117-141.
- Garrett, Peter. 2001. Language attitudes and sociolinguistics. *Journal of Sociolinguistics*, Vol. 5, issue 4, Nov 2001: 626-631. doi: 10.1111/1467-9481.00171
- Garrett, Peter, Nikolas Coupland and Angie Williams. 2003. *Investigating Language Attitudes: Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance*. Cardiff: University of Wales Press.
- Giles, Howard and Nikolas Coupland. 1991. *Language contexts and Consequences*. Milton Keynes: Open University Press.
- Glenny, Misha. 1999. *The Balkans: Nationalism, War and the Great Powers, 1804-1999*. London: Penguin.
- Hay, Jennifer and Katie Drager. 2007. Sociophonetics. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 36: 89-103. Palo Alto.
- Heller, Monica. 2003. Globalization, the new economy and the commodification of language and identity. *Journal of Sociolinguistics* 7/4: 473-492.
- Hiraga, Yuko. 2005. British attitudes towards six varieties of English in the USA and Britain. *World Englishes*, Vol. 24, No. 3: 289-308.
- Holland Mc Bride, Kristina. 2006. *Roots and Wings: Language Attitudes of Professional Women Native to the Blue Ridge Mountains of North Carolina*. Unpublished PhD thesis, School of Graduate Studies and Research, Indiana University of Pennsylvania.
- http 1 – Article retrieved August 2007 from <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>.
- Jakšić, Božidar Lj. 2002. Romi između diskriminacije i integracije - društvene promene i položaj Roma. *Filozofija i društvo*, br. 19-20: 333-355.

- Jugović Aleksandar. 2007. Izvan granica društva - marginalizacija, socijalna isključenost i marginalne grupe. *Socijalna misao*, vol. 14, br. 1: 31-66.
- Kayahara, Jennifer and Barry Wellman. 2007. Searching for Culture – High and Low. *Journal of Computer Mediated Communication* 12 (4), April, 2007.
- Knežević, Boris. 2007. New Forms of Governance in South-East Europe, with Special Emphasis on Serbia. Paper at the *Ninth Annual Kokkalis Program Graduate Student Workshop, February 1-2, 2007*. Cambridge, MA: Harvard University's Center for European Studies. Retrieved February 2007 from <http://www.hks.harvard.edu/kokkalis/GSW9/Knezevic-paper.pdf>.
- Kostov, Zoran. 2006. Global tendencies and local implications: Cyber exclusion of an dwithin Western Balkan countries. *Discussion paper 40. Centre for the study of Global Governance*. London:London School of Economics and Political Science. Retrieved March 2007 from <http://www.lse.ac.uk/Depts/global>.
- Kovačević, Borko 2004. Stavovi prema varijetetima srpskog jezika. *Philologia*, br. 2: 33-38.
- Kovačević, Borko 2005. Stavovi govornika srpskog jezika prema stranim jezicima. *Srpski jezik*, vol. 10, br. 1-2: 501-518.
- Labov, William. 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Marshall, Gordon. 1998. *A Dictionary of Sociology*, Oxford, New York: Oxford University Press.
- McKenzie, Robert. 2007. *A Quantitative Study of the Attitudes of Japanese Learners towards Varieties of English Speech: Aspects of the Sociolinguistics of English in Japan*. Unpublished PhD Thesis, School of Philosophy, Psychology and Language Sciences, University of Edinburgh.
- McKenzie, Robert. 2008. Social factors and non-native attitudes towards varieties of spoken English: a Japanese case study. *International Journal of Applied Linguistics*, Vol. 18, No. 1: 63-88.
- Mihić, Vladimir i Ivana Mihić-Lisul. 2003. Poznajem, prihvatam, poštujem - istraživanje etničke distance kod dece i njihovih roditelja. *Psihologija*, vol. 36, br. 2: 167-182.
- Miladinović, Slobodan. 2008. Etnička i socijalna distanca prema Romima. *Sociološki pregled*, vol. 42, br.3: 417-437.
- Moore, Emma. 2006. 'You tell all the stories': Using narrative to explore hierarchy within a Community of Practice. *Journal of Sociolinguistics* 10/5: 611-640.

- Patrick, P.L. 2007/2008. Dialectology and dialect geography. Notes for LG 232. *Sociolinguistics*, 2007-2008. Retrieved Jan., 2008. from <http://courses.essex.ac.uk/lg/lg232/DialectologySum.htm>
- Paunović, Tatjana. 2007a. Jezik u procepu - između tradicije i globalizacije. U R. Simić, D. Ivanić i M. Kovačević, Ur. *Srpski jezik i društvena kretanja, Zbornik radova sa naučnog skupa 'Srpski jezik, književnost i umetnost', Filološko-umetnički fakultet u Kragujevcu, Knjiga I*, str. 317-357. Kragujevac: Skupština grada, Univerzitet, Filološko-umetnički fakultet.
- Paunović, Tatjana. 2007b. Jezik i identitet: Život između dva jezika. *Zbornik radova Anglistika danas, Interkatedarska konferencija Departmana za anglistiku, Niš, 03-04.11.2006*, 21-37. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu.
- Paunović, Tatjana. 2008a. Asimilacija ili integracija? Jezički i kulturni identitet u multikulturnom okruženju. U M. Kovačević ur. *Srpski jezik u (kon)tekstu, Zbornik radova sa naučnog skupa 'Srpski jezik, književnost, umetnost', Kragujevac, 26-27. okt. 2007*, 55-64. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
- Paunović, Tatjana. 2008b. Globalization on the tip of my (mother) tongue. In the *Proceedings of the international conference Language, Literature, Globalization*, Faculty of Philosophy, University of Nis, April 2008, 43-66. Nis: Faculty of Philosophy.
- Paunović, Tatjana. *Forthcoming*. Pronunciation in EFL: Speaking 'with an accent'. In B. Čubrović and T. Paunovic, eds. *Ta(l)king English Phonetics Across Frontieers*. Cambridge: Cambridge Schiolars Publishing.
- Paunović, Tatjana i Vesna Lopičić. 2008. U potrazi za (jezičkim) identitetom. *Srpski jezik* 13-1-2, godina XIII, Beograd, 2008: 365-383.
- Pennycook, Alastair. 2004. Critical applied linguistics. In A. Davies and C. Elder eds., *Handbook of applied linguistics*, 784–807. Malden, MA: Blackwell.
- Piller, Ingrid. 2002. Passing for a native speaker: Identity and success in second langauge learning. *Jouranal of Sociolinguistics* 6/12:179-206.
- Radenović, Sandra i Karel Turza. 2007. Bioetički aspekti etničkih predrasuda. *Sociologija*, vol. 49, br. 4: 369-380.
- Robertson, Roland. 1992. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London : Sage.

- Robertson, Roland. 1995. Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. In M. Featherstone, S. Lash, and R. Robertson eds. *Global Modernities*, 25-44. London: Sage.
- Robertson, Roland. 1996. Globality, Globalization and Transdisciplinarity. *Theory, Culture & Society* 13 (4): 127-132.
- Robertson, Roland. 1999. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. Rio de Janeiro: Editoria Vozes.
- Said, Edward. 1978. *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*. New York: Pantheon Books; London: Routledge & Kegan Paul; Toronto: Random House, 1978. Revised edition, Penguin, 1995.
- Todorova, Marija. 1997. *Imagining the Balkans*. Oxford: Oxford University Press.
- Trudgill, Peter. 1983. *Dialect, Social and Geographical Perspectives*. Oxford: Blackwell.
- Vasić, Vera. 1994. Stavovi prema jeziku u gramatičkim priručnicima srpskohrvatskog jezika, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* XXXVII: 109-118.
- Wellman, Barry. 2002. Little Boxes, Glocalization, and Networked Individualism. In Makoto Tanabe, Peter van den Besselaar, and Toru Ishida eds. *Digital Cities I*, 11-25. Berlin: Springer-Verlag.
- Wellman, Barry and A. Quan-Haase. 2004. How Does the Internet Affect Social Capital? In Marleen Huysman and Volker Wulf eds. *Social Capital and Information Technology*, 113-32. Cambridge, MA: MIT Press.
- Wellman, Barry, Wenhong Chen and Jeffrey Boase. 2002. The Global Villagers: Comparing Internet Users and Uses Around the World. In Barry Wellman and Caroline Haythornthwaite Eds. *The Internet in Everyday Life*, 74-113. Oxford: Blackwell.
- Windschuttle, Keith. 1999. Edward Said's "Orientalism" revisited. *The New Criterion* Vol. 17, No. 5, January 1999. Retrieved February 2007 from <http://www.newcriterion.com/archive/17/jan99/said.htm#top>

Tatjana Paunović

A SOCIOLINGUISTIC PEEK INTO THE NEIGHBOUR'S
BACK YARD: ATTITUDES TOWARDS LANGUAGE
VARIETIES

Summary

Language attitudes are an important factor in shaping individuals' identities and social practices, which becomes very important in today's complex social circumstances. In this paper we present the results of a research into the attitudes of high-school pupils from 5 towns in Serbia towards several urban varieties of Serbian, but also towards other languages and cultures, regional and European, including English. The findings show a discrepancy between subjects' overt and covert attitudes, suggesting that developing intercultural tolerance and the values of pluriculturalism should be one of the main goals in high-school education today.